

KONCZ KATALIN

Nők a parlamentben: támogató intézkedések hiányában távolodás Európától

A nők nemzetközi összehasonlításban kedvezőtlen parlamenti részvétele jól jellemzi háttérbe szorulásukat a politikai döntéshozatali folyamatokban. A rendszerváltást követően drasztikusan esett a nők aránya a parlamenti képviselők között, a jelenlegi nőarányal (10,6%) a világ 173 országának mezőnyében a 120. helyet foglaljuk el. Lemaradásunk az Európai Unió országai és a poszt-szocialista országok körében egyaránt kirívó. A nők nem kielégítő részvétele a döntéshozatali csúcsokon a demokrácia deficitjét eredményezi. Megnyilvánul a problémák tematizálásában, a női (humánus) értékek kiszorulásában, a jövőorientáltság hiányában, a politikai kulturá(latlanság)ban. A kívánatos elmozdulás nem nélkülözheti a pozitív diszkrimináció nemzetközi gyakorlatban kipróbált és bevált, a hazai körülményekre szabott módszereinek alkalmazását. Ennek három formája és korszaka: a direkt pozitív diszkrimináció, a támogató intézkedések rendszere és a nemi főáram-politika (gender mainstreaming) érvényesítése.

A politikai hatalomban való részvétel *különböző intézményekben* valósul meg: a törvényhozó- és végrehajtó hatalom keretében, a pártokban, az érdekvédelmi szervezetekben. A nemzetközi szakirodalom a nők parlamenti részvételét *esélyegyenlőségi mérceként* jegyzi a politikai döntéshozatali folyamatokban. A nők parlamenti jelenléte ugyanis jól jellemzi esélyegyenlőségük stádiumát és pozíciójukat a politikai döntéshozatal csúcsain, mert erőteljes pozitív korreláció van a parlamenti és a többi politikai intézménybeli részvételük között. Tükrözi a pártok nőpolitikáját, a pártok és a választók esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét és a nők politikai aktivitását.

A rendszerváltást követően Magyarországon drasztikusan esett a parlamenti képviselő nők száma és aránya, holott ez a nyolcvanas években az élvonalbeli skandináv államok hasonló mutatóival vetekedett. A nők háttérbe szorulása a parlamenti képviselők között már a rendszerváltást

megelőzően a választói akarat érvényesülése nyomán – a kettős jelölt rendszer bevezetésével – megkezdődött, ami a rendszerváltás első választása során teljesedett ki. A rendszerváltást kísérő, nagy visszaesést követően – az 1994. évi kiugrástól eltekintve – *lineárisan emelkedett* a nők aránya az országgyűlési képviselők között (1. ábra, 1. táblázat). A ciklusok szerinti ingadozások egyértelműen a hatalomra került pártok politikai irányvonala szerint alakulnak.

1. ábra A nők aránya az országgyűlési képviselők között, 1945–2006 (%)

Forrás: Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat (1990) 72–272. l.; Központi Statisztikai Hivatal (1994) 11. l., Országos Választási Iroda (1998) 197–203. l., <http://www.valasztas.hu> (2002, 2006) alapján, számítás.

Jelentős változás történt a rendszerváltás kezdő évétől a legutolsó választásig mind *a választók magatartásában, mind a pártok jelöltállítási stratégiájában*. 1990-ben a megválasztott nők kevesebb, mint egyötödét, 2006-ban 40 százalékát ők jutatták a választók pozícióba. Az egyéni választóköri körzetből bekerülő nők aránya megduplázódott. A pártok a nagyobb presztízszt jelentő országos listák bejutást biztosító helyein kevesebb nőt jelöltek. Míg 1990-ben az egyéni választóköri körzetekből került be a legkevesebb nő a parlamentbe, 2006-ban már az országos listáról.

2006-ban a parlamentben az MSZP színeiben bejutó képviselők körében a legmagasabb a nők aránya (13,2%). Ez megegyezik a nemzetközi tendenciával, miszerint *a baloldali pártokban a nők nagyobb lehetőségeket kapnak a politikai döntéshozatali folyamatokban*. Figyelemre méltó azonban, hogy a két nagy pártban, a Fideszben és az MSZP-ben, 2006-ban csökkent a nők aránya 1990-eshez képest (1. táblázat).

TANULMÁNYOK

1. táblázat A nők aránya az országgyűlési képviselők között, választási ciklusok szerint 1990–2006, és pártok szerint 2006-ban (%)

Választási ciklusok szerint	Párt	Nők aránya		
		Pártok szerint 2006	2006/1990	
1990	Fidesz	7,8	85,7	
1994	KDNP	8,7	181,3	
1998	MDF	9,1*	189,6	
2002	MSZP	13,2	86,8	
2006	SZDSZ	10,0	117,6	
2006/1990	Együtt	10,6	145,2	

* egy fő

Forrás: Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat (1990) 72–272. l.; Központi Statisztikai Hivatal (1994) 11. l.; Országos Választási Iroda (1998) 197–203. l.; <http://www.valasztas.hu> (2002, 2006).

2006-ban a nők parlamenti részarányát tekintve Magyarország a világ 173 országának mezőnyében a 120. helyet foglalja el – ez a negyedik ötödbeli elhelyezkedést jelenti. A legalacsonyabbak közé tartozik Európában a nők részvétele a parlamentben és a kormányban *A nők ilyen mértékű kizorultsága a legfőbb törvényhozó testületből nem jellemző a mai fejlett demokráciákra*. Legmagasabb a nők aránya a parlamentben jelenleg Ruanában (48,8%), majd a sort az észak-európai országok követik, élükön Svédországgal (45,3% – Inter-Parliamentary Union, 2006). A parlamenti képviselők *relatív pozíciója 2006-ra romlott Európában*. A rendszerváltást követő első választáskor hat országban volt kisebb a nők részvétele a parlamentekben¹, jelenleg csupán háromban².

Magyarország lemaradása a régióban 2002-vel kezdődött. 1999-ben még kevesebb olyan ország volt, amelyikben a nők parlamenten belüli részaránya magasabb volt, 2002-ben és 2006-ban már a közép-európai térség minden országában jelentősebb a nők parlamenti jelenléte. Pedig a változás mértéke a közepes tartományban helyezkedik el, de ahhoz alacsony volt a bázisérték (a 1998. évi részarány), hogy a közepes mértékű változással a relatív lemaradást mérsékelni lehetett volna.

Sokunk elvárása, miszerint a nők esélyei az új demokráciákban javulnak, nem teljesült. A realitások talaján maradván Magyarország és a régió többi országa számára a mai fejlett demokráciák jelenlegi helyzete nem képezheti reális összehasonlítást tárgyát. *A demokrácia kiépítése hosszú történelmi folyamat terméke*. A nők parlamenti részaránya jelenleg általában azokban az országokban magas, ahol már a századforduló utáni évtizedekben szavazati jogot nyertek és bekerültek a parlamentbe. A kibontakozás kezdeti lépései ezekben az országokban is rendkívül szerények voltak, az eredmények a társadalmi folyamatokba beágyazottan folya-

1 Albánia (3,6%), Románia (3,6%), Lichtenstein (4,0%), Görögország (5,3%), Egyesült Királyság (6,3%), Franciaország (5,7%). (IPU, 1992:1)

2 Málta (9,2%), Szerbia és Montenegró (7,9%), Albánia (7,1%).
<http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> Letöltés: 2006. április 30.

matosan épültek ki. A női választójog és választhatóság törvénybe iktatása és gyakorlati megvalósítása között többnyire hosszú idő telt el a mára fejletté váló demokráciákban is.

Magyarországon a női választójog általános és teljes körű kiterjesztése 1945-től érvényesül. Megkésett fejlődésünk azonban nem kizárólagos magyarázat a lemaradásra. A nőképviselek alacsony részaránya nem csupán a fejlett Európához viszonyítva kirívó, *de a rendszerváltó, nálunk gazdaságilag fejletlenebb kelet-európai országokkal sem tart lépést.* A korlátozott női részvétel a legfőbb törvényhozó testületben egyedülálló a közép-európai régióban is, és jól tükrözi a nők hazai háttérbe szorítottságát a politikai döntéshozatali folyamatokban.

A fejlett piacgazdaságok és az *Európai Unió* nőket támogató erőfeszítéseit és intézkedéseit a hazai gyakorlat nem követi. A nők társadalmi rétegét érintő problémák megoldásáért tett lépések meglehetősen szerények a rendszerváltás folyamatában. Pedig teendőkben nem szűkölködnének a döntéshozatali fórumok, hiszen a nők társadalmi helyzetét jellemző mutatók – az iskolázottság egyes paraméterei kivételével – kedvezőtlenebbek a férfiak hasonló mutatóinál. Ennek ellenére az *Európai Unió foglalkoztatási stratégiájában megfogalmazott esélyegyenlőségi követelményeket nálunk nem érvényesítik* a döntéshozók.

A rendszerváltást követően több területen lényegesen romlott a nők társadalmi helyzete. Kiszorultak a politikai döntéshozatali folyamatokból. Drasztikusan esett a nők foglalkoztatási színvonala, ma már az Európai Unió átlaga alatt helyezkedik el. Az uniós tagság előtt a csatlakozási feltételeket vizsgáló bizottság is rámutatott, hogy az aspiráns kelet-közép-európai országok közül Magyarországon volt a legalacsonyabb a nők foglalkoztatottsági színvonala, mégsem történt előrelépés. A rendszerváltást követő kormányoknak nem volt és ma sincs nőpolitikájuk. Pedig világos és átlátható kormányzati nőpolitika nélkül, pozitív támogató intézkedések hiányában a leszakadást Európától nem lehet megállítani.

1. A pozitív diszkrimináció szükségessége

A fejlett demokráciák legtöbb országa, de a fejlődő világ sok országa is alkalmaz „pozitív diszkriminációt” a nők megfelelőnek tartott arányának biztosítása vagy növelése céljából. A nőket megkülönböztető módon támogató rendszerek kiépítése, a pozitív diszkrimináció alkalmazásának szükségessége több szempontból is indokolt.

a) A női részvételi arány a politikai döntéshozatali folyamatokban a demokrácia minőségét jelzi. *Arányos női részvétel nélkül nincs valódi demokrácia.* A népesség több mint felét kitevő nők kimaradása a sorsukat érintő döntésekből kiskorúsítja a nőket, aránytalanságot teremt a hatalom és a vagyon elosztásában, ami a demokrácia „gyengeségét” jelzi, s a demokrácia „deficitjét” eredményezi (Inter-Parliamentary Union, 1997:40). A nők esélyegyenlőségének megvalósításával szemben erős az ellenérdekeltség a hatalom és a vagyon jelenlegi (férfi) birtokosai körében, mivel az a hatalom és a vagyon újraelosztását jelenti.

b) A támogató intézkedések működtetésének szükségességét igazolja,

hogy a nagy létszámú női réteg („legnagyobb kisebbség”³) hátrányos helyzete társadalmi eredetű, a nőkre háruló-hárított társadalmi szerepek következménye. Ezért a hátrány felszámolása a társadalom kötelezettsége, csakis társadalmi segítséggel, a társadalom minden szereplőjének közreműködésével lehetséges.

c) A demokratikus üzemmód feltétele, hogy a népesség felét kitevő nők férfiakétól eltérő értékrendje jelenjen meg az érdekérvényesítés folyamatában. Ahhoz, hogy a nők hassanak a társadalmi-politikai folyamatokra, részarányuknak el kell érnie egy *kritikus tömeget*. Az észak-európai országok tapasztalatai szerint e kritikus tömeg 30 százalékos részarányt jelent a politikai döntéshozatali folyamatokban (IPU, 1997: 35). Az elmúlt évtizedekben zajló változások jellege és üteme bizonyította, hogy az *automatizmusokra hagyatkozva* ennek elérése, a nők teljes esélyegyenlőségének megteremtése több generációt átölélő, *hosszú folyamat*. Rövid távon számolni kell a jelenlevő, és nem kívánatos demokrácia deficittel.

A pozitív diszkrimináció vagy közvetlenül beépül a választási rendszerbe, vagy – közvetve – a pártok érvényesítenek a nők javára megkülönböztetést. A nemzetközi tapasztalatok alapján a *pozitív diszkrimináció a politikai döntéshozatali fórumok mindegyikében alkalmazható*: a parlamentben, az önkormányzatok vezető testületeiben, a kormányban, a pártok és szakszervezetek tisztségviselői körében és az államigazgatásban, minden pozícióban, nemzetgazdasági és helyi szinten egyaránt. Alkalmazhatnak pozitív diszkriminációt az etnikai kisebbségek érdekében, és vannak területi kvóták a hátrányos helyzetű térségekre vonatkozóan. A magánszférára legfeljebb ajánlások fogalmazhatók meg és támogató társadalmi közhangulatban készíthetők a nők vezetői támogatására programok, mint például az angol „Opportunity 2000”⁴.

Pozitív diszkriminációt a *pozícióba kerülés minden fázisában* lehet alkalmazni, a jelöléskor vagy a poszt elnyerésekor. A „dupla kvóta” nem csupán a nők adott arányát köti ki a választási listákon, hanem azt is tiltja, hogy a nők olyan helyeken szerepeljenek a listán, amelyek nem biztosítanak számukra mandátumszerzést. Terjed a *nem-semleges* megfogalmazás, amely mindkét nem előnyben részesítését jelöli meg a reprezentációban. Ennek szellemében előírják vagy ajánlják például, hogy mindkét nem legalább 40 százalékos arányt érjen el az adott pozícióban, vagy hogy az egyik nem képviselője se legyen több 60 százaléknál.

A pozitív diszkrimináció eszköztársa az alkalmazás folyamán gazdagodott és bővült, egyre komplexebbé vált. A felhasználás jellege és kiterjedtsége szempontjából a támogató rendszerek alkalmazásának *három szakaszát* célszerű elkülöníteni:

³ Betty Friedan szerint a népesség felét kitevő nők társadalma több, mint egy speciális érdekcsoport (Friedan, 1981:202).

⁴ Az angol „Opportunity 2000” célja a nők foglalkoztatásának bővítése és az esélyegyenlőség megteremtése a munkahelyeken. A listára azok a szervezetek kerülhetnek fel, akik a „nőbarát” munkahelyi gyakorlat követelményét teljesítik. Az „Opportunity 2000” programhoz csatlakozók elkötelezik magukat a nők foglalkoztatottságának bővítése és az esélyegyenlőség növelése mellett a munkahelyeken. A résztvevők megfogalmazzák esélyegyenlőségi stratégiájukat, amelynek része a családbarát munkahely megteremtése, a nők kariergondozási rendszerének kialakítása, az emberi erőforrás menedzsment esélyegyenlőség szempontú fejlesztése.

- a direkt pozitív diszkrimináció alkalmazását,
- a támogató intézkedések rendszerét,
- a főáram-politika érvényesítését.

1.1. A direkt pozitív diszkrimináció alkalmazása

A direkt pozitív diszkrimináció kötelező vagy ajánlott formában közvetlenül beleavatkozik a döntéshozatali fórumok, intézmények személyzetének kiválasztásába. Nemzetközi tapasztalatok alapján három módszere ismert:

- a helyfenntartás
- a kinevezés és
- a kvóták alkalmazása
- előnyben részesítés.

A *helyfenntartást* és a *kinevezést* főként a fejlődő világ országai alkalmazzák. A végeredményt tekintve nincs különbség a két módszer között, sőt ezek gyakran összefonódnak. A *helyfenntartás* módszerének alkalmazásakor meghatározott számú mandátumot vagy külön e célra szervezett választás keretében lehet elnyerni, vagy a parlament, a kormány rendelkezik a helyek betöltéséről (IPU, 1992: 98–99). Az Interparlamentáris Unió felmérése szerint a felmérésben részt vevő országok közül 4 jelezte (Banglades, Fülöp-szigetek, Pakisztán és Tanzánia), hogy helyfenntartással biztosította a nők részvételét a parlamentben a kilencvenes évek elején (IPU, 1992: 115–121). A *kinevezés* azt jelenti, hogy x számú helyre nem választás útján kerülnek be a képviselők, hanem a pártok jelölik ki őket. A kinevezés nőkre és férfiakra egyaránt vonatkozhat. A kilencvenes évek elején 49 ország élt parlamenti tagjainak kinevezésének jogával (IPU, 1992: 115–121). Az adatokból csak ritkán derül ki, hogy ez miként érinti a nőket. A módszer alkalmazása – történelmi léptékekkel mérve – a nők politikai küzdőtérre kerülésének eredményes eszközeként értékelhető (IPU, 1992: 99).

A *kvótákat* a hatvanas évek végétől, a hetvenes évek elejétől alkalmazzák a fejlett piacgazdaság komoly demokratikus hagyományokkal rendelkező országai. A kvóták a „kritikus kisebbség” 20, 30, 40 százalékos részvételét, vagy fele arányát jelöli meg egy poszt betöltésére. A *kvóták két típusát* lehet megkülönböztetni (IPU, 1997: 61):

a) a *törvényhozás* (alkotmány, választási törvény) által szabályozott *kvótákkal* minden pártra kötelező és direkt módon avatkoznak bele a testületek összetételébe. Törvény szabályozza, hogy a képviselői helyek meghatározott százalékát nők töltsék be. A választási rendszerbe közvetlenül beépített kvótákat ritkán alkalmazznak a nemzetközi gyakorlatban. Az idézett IPU felmérésben részt vevő országok közül a kilencvenes évek elején mindössze ötben (4 fejlődő országban és a volt Szovjetunióban; IPU, 1992: 97). Napjainkra a törvényhozás által garantált kvóta-rendszer alkalmazása a korábbinál kiterjedtebb. Tizennégy országban alkotmány garantálja a nők kívánatos arányát a parlamentben. Harminchét ország választási törvényben rendelkezik a nők kívánatos arányáról, Európában

TANULMÁNYOK

Belgium, Franciaország és Macedónia. Huszonkilenc ország alkalmaz törvényben szabályozott kvótát a helyi választásokban (Európában Franciaország, Görögország, Macedónia és Szlovénia – International IDEA, 2006: 12–15).

b) *A politikai pártok által alkalmazott kvóták* irányulhatnak a parlamenti képviselőjelöltekre és a párton belüli vezető testületekre. Nemzetközi összehasonlító elemzés tanulságai szerint úgy tűnik, hogy a pártok által alkalmazott kvóták *a legeredményesebbek*. Egyrészt a pártok például mutatóva meghatározhatják saját vezető testületeikben a nők kívánatos arányát, másrészt a parlamenti választások során a jelöléseken keresztül befolyásolhatják a választást.

A kvóták alkalmazásában az észak-európai országok baloldali és liberális pártjai játszottak úttörő szerepet. Kezdetben 30, majd 40 százalékos részvételt írtak elő, napjainkban a kvóták alkalmazása Európa szociáldemokrata pártjaiban csaknem általános. Norvégia és Svédország több pártja napjainkban már az 50 százalékos részarány elérését tűzi ki célul. A Zöldek általában mindenütt alkalmaznak kvótát, a nők kívánatos részarányát 50 százalékban jelölik meg (IPU, 1997: 41).

1991-ben az Interparlamentáris Unió felmérésében részt vevő 34 ország 22 politikai pártja alkalmazott kvótákat a parlamenti választások során (IPU, 1992: 98), főként a baloldali pártok. Kelet-Közép-Európában is elsősorban a baloldali pártok alkalmaznak kvótákat. A kilencvenes évek közepén Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia baloldali pártjai, Észtország és Szlovénia egy-egy jobboldali és centrista pártja jelezte kvóták alkalmazását (IPU, 1997: 41).

Az International IDEA⁵ és a Stockholmi Egyetem 2006-ban széles körű nemzetközi adatbázist tett közzé és sokoldalú összehasonlító elemzést végzett a kvóták alkalmazásának gyakorlatáról.⁶ Első lépésként az interneten megtekinthető adatbázist állított össze. 2006-ban a nők átlagos aránya a világ parlamentjeiben közel 16 százalék volt, ami messze van az arányos, a paritásos elv gyakorlati megvalósításától (International IDEA..., 2006: 1). A felmérés szerint napjainkra a pártok által alkalmazott kvóták köre lényegesen kibővült: 73 ország 163 pártja alkalmaz kvótát a jelöltek indításakor (International IDEA, 2006: 17). A 73 ország közül 25 európai.⁷ A szocialista Internacionálé 70 pártja jelöl meg kvótát (Socialist International Women, 2006: 1–2). A kvótarendszer alkalmazása terén előrelépést jelent, hogy a fejlett demokráciák több országában mindkét nemre előírják az esélyegyenlőséget, és mindkét nem 50 százalékos részarányát célozzák meg [Franciaország (PS), Hollandia (PvdA), Kanada

⁵ Az International IDEA egy nemzetközi kormányközi szervezet, amely a demokrácia fejlesztését tűzte ki célul.

⁶ A kutatás részeként az International IDEA regionális konferenciákat szervezett a kvóták alkalmazásának gyakorlatáról. Az európai régióban nálunk rendezték meg 2004-ben: „The Implementation of Quotas: European Experiences”, Budapest, Hungary, 22–23 October 2004.

⁷ Ausztria, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Cseh Köztársaság, Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország (MSZP), Macedónia, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia.

Koncz: Nők a parlamentben: támogató intézkedések hiányában távolodás Európától

(NDP/NPD, Mexikó (PRI), Svédország (SAP), USA (DSA szervezeten belül – Socialist International Women, (2006).^{8]}

2. táblázat *Kvótákat alkalmazó országok száma a kvóták típusa szerint, 2006-ban*

Kvóta típusa	Országok száma	
	jelenleg	korábban alkalmazott
Alkotmányban rögzített kvóta a parlamentre	14	3
Választási törvényben rögzített kvóta a parlamentre	37	3
Alkotmányban vagy választási törvényben rögzített kvóta helyi szintre	29	...
Politikai párt-kvóta a választási jelöltekre	73	...
	(163 párt)	

Forrás: <http://www.quotaproject.org/index.cfm>. Letöltés: 2006. 07. 10.

A pártok alkalmaznak kvótákat vezető testületeikre és a parlamenti választások során a képviselői helyekre vagy a jelöltekre. Több forrás utal arra, hogy a kvóták alkalmazása eredményesebb,

- ha a pártok alkalmazzák,
- ha a jelölés folyamatában, s nem a parlamenti hely betöltésére használják,
- ha minden pártra kiterjed,
- ha mindkét nemre vonatkozik, azaz nemek szerint semleges. (IPU,1997:6)

A kvóták alkalmazását *meg-megújuló viták kísérték és kísérik*. Az Interparlamentáris Unió 1989-ben szervezett konferenciáján (IPU,1989⁹) a kvóták alkalmazása váltotta ki a legnagyobb vitát. Lelkes támogatói elsősorban azokból az országokból kerültek ki, ahol a kvóták alkalmazása nyomán jelentős eredményeket értek el a nők politikai és gazdasági vezetésében (észak-európai országok). 1995-ben egy háromnapos nemzetközi konferenciát¹⁰ szenteltek kifejezetten a kvóták alkalmazása tapasztalatainak a megvitatására, a mellette és ellene szóló érvek elemzésére. Még ma is vitáznak a kvóták alkalmazásának kiterjedtségéről: vannak, akik csupán a pártokon belül tartják elfogadhatónak az alkalmazásukat, mások a pártok, a parlament, a kormányzat és a közigazgatás körében egyaránt indokoltnak vélik.

⁸ A rövidítések az országok szocialista, szociáldemokrata és munkáspártjainak nevei: a francia (PS) *Partie Sociale*, a holland (PvdA) *Partij van de Arbeid*, a mexikói (PRI) *Partido Revolucionario Institucional*, a svéd (SAP) *Socialdemokraterne Part*, az amerikai (DSA) *Democratic Socialists of America*, a kanadai (NDP) *New Democrats Party*.

⁹ A konferencián személyesen is részt vettem a „*Rapport introductif de la Hongrie*” című előadással. *Symposium interparlementaire sur la participation des femmes au processus de prise de decision dans la vie politique et parlementaire*. *Rapports et conclusions*. Serie „*Rapport et Documents*”, No. 16, Genève, 1989. 27–31. l.

¹⁰ *Quotas and Equality*. 30 March – 1 April, Zurich.

A kvóta-rendszer eredményességet a statisztikában nehéz lemérni, példák és ellenpéldák sora vonultatható fel. Norvégiában a nők világviszonylatban egyedülálló térnyerését a politikai döntéshozatali folyamatokban a kvóta-rendszer bevezetésére és alkalmazására vezetik vissza. Finnországban, ahol a nők aránya a parlamentben a kilencvenes évek elején a legmagasabb volt, nincsenek kvóták¹¹ (IPU, 1992: 98). Abban egyetértés van, hogy a kvóták alkalmazása csak ideiglenes lehet, amelyet az esélyegyenlőségi célok elérését követően célszerű megszüntetni (IPU, 1997:6).

A kvóták ellen és mellett egyaránt szólnak érvek. A kvóták alkalmazása ellen szól, hogy:

- sérti az esélyegyenlőséget, maga is diszkriminációt teremt a férfiakkal szemben,
- antidemokratikus, mert nem a választók döntenek el, hogy ki képviselje érdekeiket,
- rontja a munka eredményességét, mivel a kiválasztás alapja nem a rátermettség, hanem a nemi hovatartozás,
- kívül rekedhetnek a felkészültebb aspiránsok (megfogalmazásomban kontraszelekciót eredményez),
- fenntartja a sztereotípiákat, erősíti a nemek jelenlegi megítélését, a nők másodrendű állampolgári státusát támasztja alá,
- csökkenti a női képviselők presztízsét, egy láthatatlan hierarchiát hoz létre a szabadon választott és kvóták által bejuttatott képviselők között (IPU, 1997: 63),
- sok nő maga sem akarja és nem vállalja, hogy neme miatt jusson pozícióhoz,
- a kivételes bánásmód konfliktust szül a párton belül (International IDEA, 2006: 3).

Részben a fenti érvekkel vitatkozva foglalhatók össze a *kvóták alkalmazása mellett szóló* szempontok, miszerint

- a támogató intézkedések nem tekinthetők diszkriminációnak, mert csak kompenzálják azokat a hátrányokat, amelyek megakadályozzák a nők igazságos részvételét a politikai döntéshozatali folyamatokban (International IDEA, 2006: 3),
- a nőknek mint állampolgároknak joguk van az arányos-egyenlő részvételhez,
- a nők rendelkeznek a képviselethez szükséges képzettséggel, felkészültséggel, amelynek hasznosítása gazdasági szempontból is indokolt,
- szükség van a nők – férfiakéitól eltérő – tapasztalataira a döntési folyamatban. A férfiakéitól eltérő értékrendjük pedig gazdagítja a politika világát,
- meggyorsítja a nők részvételét a vezető testületekben, és mérhető fejlődést eredményez (IPU, 1989: 77),
- a növekvő számú nőpolitikus modellként szolgál a többi nő számára,
- a nagyobb létszám megszünteti a kisebbségi helyzetből származó stresszt egy adott közösségben (parlament, bizottság),

¹¹ Kérdés, hogy nem ez-e az oka Finnország visszaesésének az országok sorrendjében.

- nem sérti a választói jogot, mert egyébként is a politikai pártok határoznak a jelöltségről,
- igaz, hogy konfliktust okozhat a nők megkülönböztetett támogatása a pártokon belül, de tapasztalatok szerint ez csak átmeneti (International IDEA, 2006: 3–4).

A kvóták alkalmazása elleni támadások keretében többnyire *nem tesznek különbséget a kvóták alkalmazásának célja és elve, valamint a gyakorlati megvalósítása között*. Ha ugyanis a nők jelölése során nem hagyják figyelmen kívül a rátermettséget és alkalmasságot, akkor a fenti negatív hatások többsége nem jelentkezik. Természetesen hat akkor, amikor nem a tehetség a kiválasztás elsődleges szempontja. A kvóták alkalmazása eleni véleményekben implicite benne van az a feltételezés is, hogy a nők a férfiaknál kevésbé alkalmasak politikai poszt betöltésére.

Az észak-európai országok tapasztalatai azt mutatják, hogy a kvóták alkalmazása egy adott párton belül *hat a többi párt szemléletére* is, még akkor is, ha azok nem alkalmaznak direkt kvótákat. A többi párt is nyitottabbá válik a nők jelölésére, pozícióba juttatására, sőt versenytényezővé válik a párt esélyegyenlőségi politikája. Kölcsönhatás van a közvélemény szemlélete és a kvóták alkalmazása között is. Norvég tapasztalatok szerint a mai „nőbarát szemlélet” kialakulásában döntő szerepet játszott a kvóták kiterjedt alkalmazása. És fordítva: a nyitott és támogató társadalmi közvélemény megkönnyíti a kvóták alkalmazását. A közvélemény formálásában a média megkülönböztetett szerepet játszik.

A kvóták alkalmazása elmozdulást jelent az *esélyegyenlőség* korábbi koncepciója felől az újabb felfogás felé. A *hagyományos liberális felfogás* szerint az egyenlő esélyek (equal opportunity, competitive equality) szerint a nők részvételét korlátozó formális akadályok lebontását követően az egyéneken múlik, hogy elérjék céljukat. A nőmozgalom számára ez a felfogás a hatvanas években már nem volt elfogadható. Tapasztalataik szerint ugyanis egyedül a korlátok lebontásával (több ok miatt) nem érhetők el gyors és számottevő eredmények. A direkt és indirekt diszkrimináció számtalan formája jelen van a mindennapi társadalmi gyakorlatban, beágyazódott az intézményrendszerbe és a társadalmi tudatba, s vezérli az egyének magatartását. Ha ezek a korlátok bizonyíthatóan léteznek, akkor kompenzációs intézkedésekre van szükség, hogy tényleges eredményt lehessen elérni. A nőmozgalom nyomására koncepcióváltás következett be, amelyet a Pekingi Akcióprogram (Platform for Action, 1995) is a magáévá tett. Ez a felfogás eredménycentrikus: célként az *„eredmény egyenlőségét”* (equality of result) jelöli meg. A kvóták és más pozitív intézkedések az eredményre kívánnak hatni, azt változtatják meg. Úgy vélik, nem tekinthetők a férfiakkal szembeni diszkriminációnak, hanem olyan kompenzációnak, amely lebontja azokat a strukturális akadályokat, amelyet korlátozzák a nőket a pozíciók elérésében.

A *kvóták alkalmazása függ* a politikai döntéshozatali folyamatok sajátosságaitól, a társadalmi rétegződéstől, a demokrácia fejlettségétől, a közvélemény hozzáállásától (Arioli, 1997), a politikai kultúrától, a választási rendszertől, a pártok stratégiájától. A pártok az egyéni választókerzetes rendszerben a jelöltállításakor tudják befolyásolni a választókat, de végső

soron a választók döntenek. Az egyéni körzetekben induló nők esélyeit felkészítéssel, kampányuk támogatásával lehet segíteni. Listás választás esetén könnyebb a pozitív diszkrimináció alkalmazása, de fontos feltétel, hogy a nők helyezése kedvező (befutó) legyen. A 2006-os hazai választás során számításom szerint a területi listákon a nők csaknem fele (47,5%) az utolsó harmadban szerepelt. A nők helyezése az országos listákon ennél is kedvezőtlenebb volt. Az első helyeken kevés nő állt, s csak egy párt országos listáját vezette nő (MDF¹²). Az első három helyen 5 nő (3,1%), az első öt helyen 8 (4,9%), az első tíz helyen 14 nő (8,6%) szerepelt 2006-ban.¹³ A nők több mint 90 százaléka olyan helyen állt, ahonnan nincs esély arra, hogy bekerüljön a parlamentbe. A nemzetközi gyakorlatban az esélyegyenlőség szellemében a listákon vagy váltakozva szerepeltetik a nőket, vagy ábcésorrendben sorolják fel a jelöltek neveit.

Nemzetközi tapasztalatok szerint a kvótát alkalmazók gyakran nem érik el az előírt mértéket. Ez mondható el nálunk is az MSZP esetében. Nincsenek információk arról, hogy milyen szándékolt és nem szándékolt okokra vezethetők vissza a célkitűzés elérésének hiányosságai. Annyi bizonyos, hogy a kvóták önmagukban nem hártanak el minden akadályt a nők pozícióba kerülése előtt. A nemzetközi tapasztalatok alapján nyilvánvaló, hogy ahol bevezették a kvóta-rendszer valamelyik válfaját, ott a nők jelentős előrelépéséről tanúskodik a gyakorlat, még akkor is, ha nem érik el a megjelölt arányt. Az is világosan látszik, hogy a felülről hozott döntést – a kvóták elfogadását követően – a nőmozgalomnak, az alulról jövő kezdeményezésnek, nyomásnak nagy szerepe van abban, hogy a pártok be is tartják a maguk által hozott intézkedéseket, és további támogatást nyújtsanak jelöltjeiknek az eredményes szerepléshez. Hogy ne csak kirakat szerepük legyen a kvótáknak, hanem a változások kezdeményezői és katalizátorai legyenek.

Egy-egy kiragadott példával támaszthatjuk alá a kvóták alkalmazásának pozitív hatását: az Ausztráliai Munkáspárt 1986-ban vezette be a kvótákat, és a nők részvétele a vezető testületekben 1991-re elérte az egyharmados arányt. Közismert a skandináv államok baloldali pártjainak erőteljes pozitív akciós gyakorlata. A forrás szerint Dániában a Szociáldemokrata Párt Kongresszusa már 1993-ban mindkét nemre legalább 40 százalékos részarányt jelölt meg a vezető testületek minden szintjén (ILO, 1997: 18). Norvégiában vagy rögzített kvótaként, vagy tradícióként a listákon szerepeltetett jelölteknek minden politikai pártban fele nő. Az esélyegyenlőség jegyében a kvótákat mindkét nemre alkalmazzák. Jelenleg Ruan-dában a legmagasabb a nők aránya a parlamentben (48,8%), megelőzve Svédországot (45,3%). Ez az impozáns eredmény, a nemek közötti kiegyensúlyozott reprezentáció meggyorsítása egyértelműen a kvóták alkalmazásának a következménye.

A kvóták alkalmazásának hazai, rendszerváltást megelőző gyakorla-

12 Dr. Dávid Ibolya.

13 2002-ben az első tíz helyen a Fidesz/MDF, a Magyar Igazság és Élet Pártja, a Szabad Demokraták Szövetsége 1 nőt, az Új Baloldal 2 nőt, a Független Kisgazdapárt és a Munkáspárt 3 nőt, a Magyar Szocialista Párt 4 nőt indított. A Centrumpárt első tíz helyén nem szerepelt nő. Az első 30 helyen 1 (Fidesz/MDF) és 9 (Munkáspárt) között szóródott a nők száma.

táról a nemzetközi fórumokon téves információk keringenek. Az Interparlamentáris Unió elemzésében szerepel, hogy „Magyarországon közel 40 évig egy kvóta-rendszer érvényesült, miáltal a parlamenti helyek 30–21 százalékát nők számára tartották fenn. Az 1990. évi első, többpárti választáskor ezt eltörölték. Annak ellenére, hogy a kvóta-rendszer érvényesülése idején a parlamenti mandátumok közel egyharmadát a nők tették ki, tevékenységük formális maradt, mivel a törvényhozás évente csak néhány napig ülésezett. A kvóta-rendszer eltörlését követően a nők részaránya 7 százalékra esett vissza. A kvóta-rendszer eltörlését nem követte az elvek rögzítése” (IPU, 1997:70). Magyarországon a rendszerváltást megelőzően nem volt kvóta-rendszer, a párhierarchia indirekt elvárásai nyomán a vezető testületekbe bekerültek munkások, fiatalok és nők.¹⁴ Téves azonban a kvázi-kvóta-rendszer és a nők teljesítményének effajta interpretálása.¹⁵ Jelenleg az MSZP alkalmaz 20 százalékos kvótát, a gyakorlatban azonban ez a mérték nem érvényesül sem a párt vezető testületeiben, sem az országgyűlésben.

A direkt pozitív diszkrimináció egyén szintjén alkalmazott formája az *előnyben részesítés*. A közvetlen pozitív diszkriminációnak ebben a formájában a preferált csoport tagja a döntés – általában felvétel, előléptetés – során más csoport tagjaival szemben előnyt élvez. Az előnyben részesítés lehet mérsékelt vagy radikális. *Mérsékelt* az előnyben részesítés, amennyiben a preferált egyén azonos, vagy majdnem azonos végzettséggel, képzettséggel, kompetenciákkal rendelkezik. *Radikális* előnyben részesítésről van szó, ha a jelölt az előírt követelmények minimumát teljesíti, a döntés neki kedvez, még akkor is, ha van jobb képességű, felkészültségű jelölt a másik nem köréből. Az előnyben részesítést kombinálni lehet a kvóta-előírással, amennyiben érvényességét egy adott arány eléréséig kötik ki, Norvégiában pl. 40–60 százalékos nemek szerinti arányig (Skjeie, 1993: 247).

14 A „Nőpolitikai határozatok” (1970) elvárása szerint.

15 A nők korábbi parlamenti részvételét még a hazai szakírók is tehetségtelen, alkalmatlan, „dísznők” gyülekezetének tekintik, mint akik nem képviselték a nőket, és nem tettek semmit a nők érdekében. Ez a – gyakran szándékosan feltett – szemüveg elferdíti a tényeket. Múlt és jelen parlamentje olyan, mint a rendszer, amelynek szolgálatában áll. Annak leképezése. A korábbi parlament munkájára, a képviselőkkel szembeni elvárásokra is az akkori rendszer követelménye nyomta rá bélyegét. A férfi képviselők semmivel nem voltak tehetségesebbek, ügybuzgóbbak, elkötelezettebbek, mint nőtársaik. A női és férfi képviselők cselekvési terét a rendszer jelölte ki akkor is, most is. Az viszont a szemünk előtt zajlik, hogy a szabadon választott, statisztikai szemlélettől mentes parlamentben a nők még annyira sem vállalják a női érdekek képviseletét és védelmét, mint a statisztika jobbítása szárnyán magasba törő hajdani nőtársaik. S a hétköznapi tudat kevésbé szelektál aszerint, hogy a döntéshozó, hatalomgyakorló szándéka komoly-e vagy sem. A nőkérdés jelen volt a magyar társadalomban, mára viszont sülyesztőbe került, az egyéb, „avitt” társadalmi igényekkel egyetemben.

A korábbi „szocialista” országokban érvényesülő „statisztikai szemlélet” nem azért volt hibás, mert kirakat-politika volt, és nem hozott tényleges eredményt, mint azt ma többnyire állítják, hanem azért, mert erőszakosan nyúlt bele egy szerves fejlődési folyamatba (mint maga a rendszer egésze) anélkül, hogy a fejlődés előfeltételei, feltételei (pl. erős nőmozgalom) adottak lettek volna.

1.2. Támogató akciók, a paritásos demokrácia és a partnerség elve

Támogató akciókat (affirmative actions), pozitív akciós intézkedéseket (positive action measures) a hatvanas évektől alkalmaznak Észak-Amerikában, és a nyolcvanas évektől Európában. A támogató rendszerek szükségességét az a felismerés alkotja, hogy nem elegendő csupán direkt módon biztosítani a nők nagyobb arányú részvételét a politikai döntéshozatali folyamatokban, hanem a részvétel feltételrendszerét is javítani kell. Ezért a direkt beavatkozás kvóták formájában továbbra is a megerősítő akciók része, de a támogatás kiterjed a feltételek megteremtésére is.

Az Európai Bizottság 1988 óta alkalmaz pozitív akciós intézkedéseket a politikai döntéshozatali folyamatokban. Az Európai Parlament 1987-ben felhívta az Európai Bizottság figyelmét arra, hogy ha hiteles kíván maradni a tagállamok előtt, akkor szinkronba kell hoznia a tagállamoknak megfogalmazott ajánlásait és saját, belső politikáját. Az Európai Bizottságban ugyanis alacsony a nők részvétele, főként a vezetés felsőbb szintjein (European Communities, 1998:100). 1988 és 1996 között két akcióprogramot hirdetett meg és valósított meg.

Az első pozitív akcióprogramot 1988. március 8-án hirdette meg a Bizottság, és fő célként a nők arányának javítását jelölte meg a politikai döntéshozatali folyamatokban. A program kiterjedt a toborzásra és kiválasztásra, a karriergondozásra, a képzésre, a szociális infrastruktúrára, az informáltságra (European Communities, 1998: 101). A második akcióprogram (1993–1996) célkitűzései nem változtak, és ez jelentős eredményeket könyvelhet el. Ezen időszak alatt az igazgatók között a nők aránya 5 százalékról 15 százalékra nőtt. A vezetés alacsonyabb szintjein arányuk elérte az 50 százalékot. A Bizottságban a nők részaránya 1996-ban 46 százalék volt. A harmadik akcióprogram (1997–2000) a gender mainstreaming jegyében fogant, és megerősítette a nők arányos részvételét minden szinten és minden alegységben.

A kvóták alkalmazásának kritikájaként fogalmazódott meg a nyolcvanas években az ún. paritásos demokrácia követelménye (Council of Europe, 1994b), amelyet az Európa Tanács „Nők és férfiak egyenjogúsági bizottságának” (CDEG) vezető testülete dolgozta ki. A paritásos demokrácia elve azt szorgalmazza, hogy a nők a népességen belüli arányuknak megfelelően vegyenek részt a politikai döntéshozatali folyamatokban és a vezetésben. A felfogás az esélyegyenlőség követelményét még egyoldalúan a nők hátrányának oldaláról közelíti, de hangsúlyozza a nemek közötti különbségeket és mindkét nem értékeit. Ebből az időszakból származnak azok a megállapítások, amelyek a nők erősségeit hangsúlyozzák, és azzal érvelnek, hogy a sajátosan női látásmód és stílus gazdagítja a politikai döntéshozatal világát.

A „paritásos demokrácia” elve a kor követelményeit és társadalmi viszonyait a „diktatorikus hangulatú” kvótáknál jobban szolgálja. Abból indul ki, hogy a társadalmat egyenlő értékű nők és férfiak alkotják. Csak azt a demokráciát tekinti életképesnek, amely nem „absztrakt”, semleges entitásként kezeli a nemeket, hanem figyelembe veszi a szereplők adottságaikat, hiszen a társadalom mindkét nem értékeiből, adottságaiból tud profitálni. A nők teljes körű egyenjogúsága a férfiakkal egyenrangú rész-

vételüket feltételezi a demokratikus társadalmi mechanizmusok minden szintjén. A koncepció a nemek paritásos (50–50%-os) részvételét célozza meg a döntéshozatali-hatalmi testületekben (Council of Europe, 1994a: 4).

Szintén a kvóták és a nők javára alkalmazott pozitív diszkrimináció támadásának talaján bontakozott ki a *partnerség elvének hangsúlyozása*, amely a férfiak és nők alkotó együttműködésére helyezi a hangsúlyt, a szinergia-hatással érvel. A társadalom ügyeinek hatékony intézésében közreműködő nők és férfiak egymásra utaltak, erősségeik egymással összefonódva, egymás hatását felerősítve érvényesülnek.

A paritásos demokrácia és a partnerség elve egymást kiegészítő koncepció. A paritás elve azt fejezi ki, hogy a nemek különböznek, de egyenlők. A partneri koncepció a szinergia-hatást emeli ki, azt hangsúlyozza, hogy a társadalmi problémák megoldása csupán a két nem együttműködésével oldható meg hatékonyan. Annál is inkább, mert a nemek komplementer szerepe miatt helyzetük változtatására hozott döntések akarva-akaratlanul befolyásolják a másik nem helyzetét.

A nőket támogató intézkedések fejlődése szoros kapcsolatban áll a nemekről és a nemek együttműködéséről vallott elvekkel. Világosan kirajzolódik a *fejlődés iránya*, amely a szűk körű, direkt pozitív diszkriminációtól a teljes körű, megerősítő akciók felé, majd a nők és férfiak esélyegyenlőségének, a partnerség elvének hangsúlyozása felé mozdul.

1.3. A „gender mainstreaming” a női esélyegyenlőség szolgálatában

A Nők IV. világkonferenciájának terméke a „főáram-politika”, a „gender mainstreaming”, amelyet a nőkérdéssel összefüggésben először Pekingben fogalmaztak meg. A *gender mainstreaming* azt az igényt fogalmazza meg, hogy az esélyegyenlőséget – közöttük a nemek esélyegyenlőségét is – a *politikai döntéshozatali szervek minden politikai döntésük, akciójuk szerves részévé tegyék*. Olyan szemléleti alapállást tükröz, amelyben kifejezésre jut, hogy minden politikai döntésnek van nemi („gender” – „társadalmi nem”)¹⁶ vetülete, ezért egyetlen politikai döntést sem lehet meghozni anélkül, hogy annak hatását a nemek esélyegyenlőségére ne vizsgálják. A gender mainstreaming a kormányzati szintű nőérzékenység kialakulását és megerősítését segíti elő.

Az uniós szinten megfogalmazott követelményeket a harmonizáció igénye váltja ki, mivel az esélyegyenlőség politika színvonala és intézményrendszere a Közösség országain belül is jelentősen eltérő képet mutat. *Az Unió esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét, annak politikai rangját jelzi, hogy a mainstreaming gondolatot az integrációs stratégia részévé emelte.* A szándéknyilatkozatot 1996. februárban a tagállamok aláírták. Az 1997-ben megrendezett Amszterdami Csúcs napirendjén szerepelt az esély-

¹⁶ A „gender” a hazai szakirodalomban is elterjedt kifejezés. A biológiai nemtől eltérően a „társadalmi nemet” jelöli, a nőket és a férfiakat a szocializáció során kialakult és rögzült szerepeivel jellemzi. A nőkérdéssel foglalkozó tudomány fejlődését a *feminist studies-women’s studies-gender studies* rendszerében ismertettem „Nőszemközt. Feminizmus magyar módra” című tanulmányomban (Koncz, 1996).

egyenlőség kérdése, és a nők emberi jogainak védelme bekerült a Hágai Nyilatkozatba.¹⁷

A mainstreaming politika a társadalom szerkezetének, működési mechanizmusainak és normarendszerének az átalakítását szorgalmazza, mivel ezek vezetnek a *források és a hatalom jelenlegi egyenlőtlen elosztásához, a nemek szegregációjához*. Vertikális metszetben a stratégiát, a tervezést, a megvalósítást és az ellenőrzést tartalmazza (Koncz, 2004). Az esélyegyenlőséget integráló stratégia olyan következetes és folyamatos tevékenység alapjait kívánja lerakni, amely elemzéssel, értékeléssel és ellenőrzéssel *felszínre hozza a nemek közötti egyenlőtlenségeket és hatékony intézkedéseivel mozgásba lendíti az ellene ható erőket*. A politika bevezetésének két, egymással párhuzamos, de követelményeiben egymástól különböző irányát célszerű megkülönböztetni. Az egyik irány a *mainstreaming stratégia alkalmazása*, amely hosszú távon válik a gyakorlat szerves részévé. A másik irányvonal a rövidebb távon is eredmény hozó *pozitív akciók intézkedések bevezetése*. Másképpen fogalmazta meg e kettős követelményt az EU 1998 szeptemberében rendezett, „Foglalkoztatottság 2002” című rendezvény keretében szervezett videokonferencián¹⁸ Ausztria képviselője. Felhívta a figyelmet arra, hogy a mainstreaming politika (gender mainstreaming) hosszabb távon ható politika, ezért továbbra sem nélkülözhetők „a hagyományos” nőpolitikák (women’s policies), amelyek a pozitív diszkrimináció, a megerősítő intézkedések (affirmative actions) révén javítják a nők társadalmi pozícióit.

A *gender mainstreaming politika gyakorlati megvalósításának kiterjedt társadalmi feltételei vannak*. Megkülönböztetett szerephez jut a *törvényalkotási szint*, amely részben a diszkrimináció tilalmával, részben a pozitív akciók megfogalmazásával segíti a jelenlegi gyakorlat megváltoztatását. A törvényalkotás során megteremtett jogosítványokat csak egy *hatékonyan működő intézményrendszer* (national machineries) tudja átültetni a gyakorlatba, amely megfelelő hatalommal és hatáskörrel rendelkezik a döntéshozatali folyamatok színterén. A stratégia gyakorlati megvalósítása olyan *kulturális környezetet* igényel, amelyben a közvélemény elfogadja és támogatja az egyenlő esélyek igényét. (Többször idéztem már munkáimban, hogy Norvégiában az impozáns eredményeket a norvég társadalom „nőbarát” szemléletével (is) magyarázzák.¹⁹) Végül szükségesnek vélik a szakértők olyan *mérési, ellenőrzési módszertan* kialakítását, amelyek lépésről lépésre teszik lehetővé az esélyegyenlőség közelítését. (European Commission, 1998:36) Tegyük hozzá, hogy a mainstreaming politika megvalósításának egyik fontos feltétele a *naprakész statisztikai információs rendszer* megléte. Még a fejlett piacgazdaságokban is szűk körűek a statisztikai adatok a nemek szerinti bontásban, s az összehasonlíthatóság

17 Ministerial Conference under the Presidency of the European Union. The Hague, 24–26 April, 1997. (Idézi: European Commission, 1998: 31. l.)

18 A videokonferencián Ausztria és Svédország, valamint az Európai Bizottság és a European Women’s Lobby képviselője vett részt (Employment 2002., 1998, 107. l.)

19 Utalnunk kell arra, hogy a nemek esélyegyenlőségének kérdésében a magyar lakosság meglehetősen konzervatív mintákat követ, többségük a nők esélyegyenlőségének hiányosságait sem kifogásolja. (Lásd Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit kutatásainak eredményeit.)

sok kívánnivalót hagy maga után. (Az Eurostat foglalkoztatási adatainak nagy része sincs meg nemek szerinti bontásban.) Megfelelő statisztikai adatok hiányában megoldhatatlan a nemek eltérő társadalmi helyzetének mélyreható elemzése és a hátrányos helyzet okainak feltárása.

A Közösség országaiban a kormányok, a szociális partnerek, a nőszervezetek egyaránt elkötelezettek az esélyegyenlőségi stratégia gyakorlati megvalósítása mellett, amit *a közvélemény is támogat*. Egy 15 országra kiterjedő felmérés adatai szerint²⁰ a nemek esélyegyenlőségét a megkérdezettek többsége kedvezően ítéli meg. Több mint 40 százalékuk teljes mértékben egyetért, további 40 százalékuk egyetért azokkal az állításokkal, amelyek szerint a nemek közötti esélyegyenlőség erősíti a demokráciát, elősegíti a személyes fejlődést, és javítja az emberi kapcsolatokat. A vélemények nemek szerinti különbségei nem túlzottan számottevőek, de tetten érhetők: a nők nagyobb mértékben értettek egyet ezekkel a véleményekkel, mint a férfiak. A nők hátrányainak megszüntetése terén mindkét nem a családon belüli demokratikus munkamegosztás fejlesztését tekinti a legfontosabbnak (European Commission, 1998: 39).

A mainstreaming stratégia végrehajtásának eszköze *a nemek esélyegyenlőségének céljait szolgáló költségvetés* (gender budget), amely nem önálló költségvetési tétel, hanem elemzési eszköz. Kimutatja, hogy az adóbevételek, a költségvetési kiadások mekkora hányadát fordítják és milyen belső megoszlásban a nemek esélyegyenlőségének céljára. Ellenőrzi a kiadásokat, figyel azokra a területekre, amelyekre az állam keveset költ. Leleplezi a korrupciót. Lehetővé teszi a nemek–nők érdekeit jobban követő költségvetés összeállítását és a tételek újraelosztását. A gender szempontú költségvetési elemzések járultak hozzá a fejlett demokráciákban a szociális ellátásra fordított kiadások növeléséhez, és ahhoz, hogy kormányzati prioritások közé emeljék a gondoskodó szektor (care economy) – mint például az egészségügy, ételmezés, oktatás, és más családi és közösségi szolgáltatások – elemeit (Bello, 2003).

Következtetések

A rendszerváltást követően a nők a politikai döntéshozatali folyamatok perifériájára sodródtak. Bár a változás iránya biztató, mértéke nem kielégítő. Elhelyezkedésünk ebben a tekintetben (is) romlott az elmúlt évtizedben az európai térségben. A nők kedvezőtlen pozícióját a politikai döntéshozatali folyamatokban a részt vevő szereplők magatartása, a kedvező elmozdulásban való érdekelttségének hiánya magyarázza.

- Gyenge a politikai vezetés elkötelezettsége a nők esélyegyenlőségének megteremtésében, elégtelen a női érdekvédelem intézményesülése.
- Nem kielégítő a nők részvételének igénylése a társadalom részéről, és az érintettek (nők) részvételi igénye és szándéka.
- Erőtlen és fejletlen a nőmozgalom, a civil társadalom nem épül be

²⁰ Eurobaromètre 44.3, Européennes – Européens: Á Chances Égales, Brussels, 1997. Idézi European Commission, 1998:38. l.

TANULMÁNYOK

a politikai hatalmi struktúrába, nem gyakorol nyomást a döntéshozókra a nők nagyobb arányú részvétele érdekében.

A nők nem kielégítő részvétele a döntéshozatali csúcson a demokrácia deficitjét eredményezi. Megnyilvánul a problémák tematizálásában, a női (humánus) értékek kiszorulásában, a jövőorientáltság hiányában, a politikai kulturá(latlanság)ban. A kívánatos elmozdulás nem nélkülözheti a pozitív diszkrimináció nemzetközi gyakorlatban kipróbált és bevált módszereinek alkalmazását.

Hivatkozások

- Arioli, Katherin (1997): Quotas and Gender Equality. In: Women in Law and Society. National Research Program 35 – Bulletin 3. august, 6. l.
- Bello, Carolina Rodriguez (2003): Women and Political Participation, November. <http://www.whrnet.org/docs/issue-women-politics.html> Letöltés: 2006. július 20.
- Council of Europe (1994a): Equality and Democracy. Council of Europe contribution to the Preparatory meeting of the Economic Commission for Europe of the United Nations (Vienna, 17–21 October 1994) for the 4th World Conference on Women. Strasbourg, 6 l.
- Council of Europe (1994b): Equality between Women and Men: the Human Rights dimension. Council of Europe contribution to the Preparatory meeting of the Economic Commission for the Europe of the United Nations (Vienna, 17–21 October 1994) for the 4th World Conference on Women. Strasbourg, 6 l.
- Employment 2002: The Future For Women. A documentation of the EU-Conference September 3–4, 1998. Ars Electronica Center Linz, 148 l.
- Esélyegyenlőségi Kormányhivatal (é.n.): Nők joga. ENSZ-egyezmény a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről. Budapest, 96. l
- European Communities (1998): Equal Opportunities for Women and Men in the European Union. Annual Report 1997. Employment & social affairs. Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in March 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 140 l.
- Friedan, Betty (1981): The Second Stage. Summit Books. New York. 346 l. <http://www.valasztas.hu> Letöltés: 2002. 05. 20. <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> Letöltés: 2006. 03. 23. <http://www.valasztas.hu> Letöltés: 2006. 03. 23. <http://www.quotaproject.org/index.cfm> 2006. 07. 10.
- Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat (1990): Szabadon választott. Parlamenti almanach, Budapest. 272 l.
- International IDEA – Stockholm University (2006): Global Database of Quotas for Women. <http://www.quotaproject.org/system.cfm> Letöltés: 2006. 07. 20.
- Inter-Parliamentary Union (1989): Symposium interparlementaire sur la participation des femmes au processus de prise de décision dans la vie politique et parlementaire. Série „Rapports et Documents” No. 16. Genève, 105 l.
- Inter-Parliamentary Union (1992): Distribution of seats between men and women in national parliaments. Statistical data from 1945 to 30 June 1991. Serie „Reports et Documents”, No. 18. Geneva, 175 l.
- Inter-Parliamentary Union (1994): Plan of Action to Correct Present Imbalances in the Participation of Men and Women in Political Life. Adopted by the Inter-

Koncz: Nők a parlamentben: támogató intézkedések hiányában távolodás Európától

- Parliamentary Council, the plenary policy-making body of the inter-Parliamentary Union, at its 154th session (Paris, 26 March 1994). 10 l.
- Inter-Parliamentary Union (1997): Men and Women in Politics. Democracy still in the making. A World Comparative Study. Series „Reports and Documents“ No 28. Geneva, 143 l.
- Inter-Parliamentary Union (2006): Women in national Parliaments. Situation as of 31 March 2006. <http://www.valasztas.hu> Letöltés: 2006. 03. 23.
- Koncz Katalin (1996): Nőszemközt. Feminizmus magyar módra. Társadalmi Szemle, 1996. 8–9. sz. 128–132. l.
- Központi Statisztikai Hivatal (1994): Parlamenti képviselőjelöltek 1994-ben. Társadalom-statisztikai füzetek, 8. sz. Budapest, 172 l.
- Lovenduski, Joni – Norris, Pippa (1993): Gender and Party Politics. Sage Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi, 358 l.
- Országos Választási Iroda (1999): Az 1998. évi önkormányzati képviselőválasztás országosan összesített végleges adatai. Választási füzetek 72. Belügyminisztérium, 379 l.
- Skjeie, Hege (1993): Ending the Male Political Hegemony: the Norwegian Experience. In: Lovenduski, Joni – Norris, Pippa (ed.) (1993), 231–262. l.
- Socialist International Women (2006): The Quota System. Member parties that have introduced a quota system for women (as of May 2006). <http://www.socintwomen.org.uk/QUOTA/QUOTAEng1.html> Letöltés: 2006. július 17.

1. ábra

